

Oponentský posudek na disertační práci Mgr. Pavly Moravcové: „Postoje a rizikovitost sexuálního chování studentů posledních dvou ročníků gymnázií, středních škol a středních odborných učilišť v Praze z hlediska HIV/AIDS infekce“ předložené k obhajobě v oboru lékařské psychologie a psychopatologie na 1.LF UK v Praze.

Autorka předložila k obhajobě rozsáhlou práci o 286 stranách textu, navíc pět příloh. Formálně je práce bez větších nedostatků, správně členěná do kapitol. Překlepy a formální nedostatky jsou výjimečné (například na straně 49 je uvedeno: ...kondom nepoužívaly ani téměř *(vždy nebo nikdy ?)* 2/3... Pojem MSM je autorkou správně vysvětlen až poté, kdy ho v textu několikrát použila. U otázky 10.6.2 jsou uvedené možnosti odpovědi v textu jiné než v dotazníku a přiložené tabulce.

Literatura obsahuje více než 170 citací správně uvedených (chybí ale například odkaz na v textu citované osobní sdělení Petera Aggletona).

Kapitola úvod na sedmdesáti stranách je kvalitně zpracována. Autorka se dostatečně seznámila s dostupnou literaturou. Opominuty jsou biologické aspekty prevence - role jiných sexuálně přenosných infekcí (jsou zmíněny jen ve výsledcích ke znalostní otázce a chybí faktor vlivu STIs na virovou nálož) a především vliv virové nálože na rizikovitost HIV přenosu. Ať již ve smyslu zvýšení v rámci akutní HIV infekce nebo ve smyslu snížení infekčnosti v důsledku antiretrovirové terapie. V tomto směru je významné opomenutí nedávného diskutabilního doporučení švýcarské AIDS komise, že HIV pozitivní osoby s neměřitelnou virovou náloží lze z hlediska rizika považovat za neinfekční při vaginálním koitu. Naopak pozitivně lze hodnotit, že pozornost věnovala i často opomíjeným tématům - ženskému kondomu a vývoji mikrobicidních gelů (s ohledem na zjištěné výsledky měla zmínit nejen vaginální, ale i rektální).

Při hodnocení rizikovitosti chování adolescentů chybí údaje a názory, zda častější rizikovější „adrenalinové“ chování koreluje i s akceptací sexuálního rizika (spíše se zdá, že korelace zde není).

Při hodnocení rozdílu ve zkušenostech s komerčním sexem u starší a mladé generace bych se přikláněl k chybějícímu názoru, že komerční sex představuje pro některé starší muže jedinou či snazší možnost, jak získat výrazně mladší, atraktivní partnerku.

Autorka nezapomněla zahrnout studie, které se zabývají efektivitou preventivních programů. Nezminila však přitom dva programy, u nichž je vysoká efektivita často zmiňována či tradována, a to peer programy a pretestové poradenství.

Nejslabší částí práce je metodika - cíle výzkumu, popis dotazníku. Cíle výzkumu jsou nejasně formulovány, spíše než stanovení cílů se jedná o popis výzkumné činnosti. Statistické zpracování není cílem, ale metodou (u kvantitativní studie nezbytnou. Nejsou formulovány hypotézy.

U dotazníku není uvedeno, jak byl strukturován, zda byl pretestován a na jakém vzorku. Lze předpokládat, že řada otázek byla převzata ze studií Weisse o reprezentativním chování a studie Stehlíkové na MSM mužích, což umožnilo jejich porovnání. Otázka č. 40 se ale nevyhnula svým upřesněním možného vzhledu HIV pozitivního člověka sugestivnímu působení, postojová otázka č.43 odráží období před zavedením účinné léčby HIV infekce (nevíme, zda respondenti vůbec možnost léčby znají, tato otázka ve znalostních chybí), v otázce č. 70 je možnost abstinence od análního sexu převzata ze studie na MSM populaci (tady by asi bylo vhodnější jako možnost uvést pouze nekoitální aktivity). Podobně z téhož dotazníku je uvedena otázka na osobní znalost HIV pozitivního člověka, u studentů vzhledem k četnosti HIV pozitivních osob (a hlavně jejich malé otevřenosti) spíše odpověď odráží, že součástí jejich vzdělávání byla i beseda s HIV pozitivním člověkem. Otázka 17 pak implikuje pocit, že použití kondomu vede k přerušení milování (kondom by měl být připraven předem a být případně součástí předehry, což u některých párů jistě je). Rozdělená otázka na sledování pornografie nedává přehled o jejím sledování pornografie obecně, ale tato sumarizace jistě není podstatná pro uvedené téma. U otázek na závislost není jasné, jak respondenti odlišovali pravidelné a občasné pití alkoholu či marihuany (očekával bych, že odpovědi pravidelně budou výjimečné, ale tento „lžiskór“ byl překvapivě nízký).

Zvolené možnosti většiny odpovědi na pětistupňové škále jsou poněkud netradiční, slabší stupeň není uveden jako spíše (což může vést k oslabení vnímaného rozdílu od krajní hodnoty) a místo nejsem si jist/a je použito lidové něco mezi.

Až v závěru se dozvídáme více o způsobech prezentace dotazníku respondentům. Nevíme, jak měli respondenti možnost odmítnout (jen při aktivní snaze nebo jim byla autorkou (učitelem) nabídnuta). Pravděpodobně tedy respondenti dotazník vyplňovali ve školních lavicích, kde sedí po dvou, a měla být diskutována i možnost, zda se nemohli přizpůsobovat konformním názorům i z důvodů možného prozrazení před spolužákem.

Vlastní výsledková část je velmi rozsáhlá. Stereotypní uvádění získaných dat podle pohlaví a zejména navštěvované školy u každé otázky mohlo být redukováno na podstatné a pozoruhodné údaje. Je vcelku očekávané, že studenti gymnázií budou ve znalostních otázkách lepší než studenti odborných škol a ještě lepší než studenti učilišť, což mohlo být shrnuto v jednom závěrečném odstavci a vypíchnuto mohlo být spíše jen, kde tomu tak nebylo. Naopak některé logické korelace mezi otázkami chybí (například pocit osobního ohrožení HIV/AIDS mohl být korelován s tím, zda student již zahájil svůj sexuální život, zkušenost s HIV testováním s rizikovostí sexuálního chování, postoje a používání ke kondomu ve vztahu k náboženství, postoj k náhodným stykům s reálným navazováním takových vztahů, také u otázek, se stejným tématem - například otázka 3 a 10 o riziku přerušované soulože). Za chybu považují občasné uvádění hodnot 0 a „missing“ v jednom řádku (poprvé je to například u počtu sexuálních partnerů).

Tabulky mohly být přehlednější, u řady otázek nemá velkou hodnotu uvádění kumulativních procent. Není mi jasné, proč v českém textu se objevuje tabulka se třemi anglickými termíny (valid, missing, total), to autorka nezná český ekvivalent ?

Za nadbytečné považuji rovněž uvedení (zpravidla ojedinělých) otevřených odpovědí v přílohových tabulkách, zajímavá zjištění šla rovněž uvést v jedné za kapitol textu či diskuse. Uvádění procent u malých čísel je nepřehledné a nelogické (například 16,7% (1 osoba) použila občas sterilní stříkačku - s. 246). Práci by slušela větší abstrakce a odlišení podstatných věcí.

U prvního pohlavního styku mi chybí alternativa kamarád/ka či známý/á. Pokud se autorka ptá na felaci, tak pak nemůže v odpovědi generalizovat na orální sex (existují jistě páry, které praktikují jen jednu formu - felaci či cunnilingus). Při otázce na změnu sexuálního chování bych v této věkové kategorii předpokládal téměř shodu v odpovědích nemám pohlavní styky a bojím se zahájit pohlavní život.

Kapitola diskuse je dobře zpracovaná. Pro mne nebyla tak překvapivé zjištění o časté obavě z přenosu HIV hmyzem (podobně se objevilo již v souboru studentů PŘF UK !! v diplomové práci z antropologie Novotného). Určitě je třeba ocenit zjištěný podstatný vliv školy v prevenci HIV infekce, proto by bylo dobře seznámit s některými výsledky práce i pedagogy. Porovnávání věku prvního koitu v souborech, kde čtvrtina osob dosud styk neměla je ošidné, nicméně autorka si je rizik nesprávné generalizace vědoma. Do diskuse bych ještě zařadil i překvapivě vysokou relativní četnost análních styků u mladé generace (je to skutečný trend nebo jsou jen upřímnější ?).

V závěru nacházíme užitečné shrnutí nejdůležitějších zjištění, což jistě nakonec přispívá k přehlednosti práce. Nechybí stručný souhrn v českém a anglickém jazyce.

Autorka i přes kritizované nedostatky prokázala schopnost samostatné odborné práce. Je schopna velmi dobře teoreticky pracovat s literárními zdroji. Doporučuji, aby měla možnost svou práci obhájit.

Při obhajobě by se autorka měla blíže vyjádřit :

1. Ke konstrukci dotazníku, který použila
2. Zhodnotit některé chybějící korelace, o nichž hovořím v textu.

V Praze 4.1.2009

MUDr. Ivo Procházka, CSc.
Sexuologický ústav I.LF UK a VFN
Praha